

Makale Künyesi (Araştırma Makalesi/Research Paper): Batıslam, D. (2026). Kâtipzâde Mustafa Sâkib'in "la'l" gazeli. *Türkoloji Dergisi*, 29(1), 69-87.

<https://doi.org/10.53372/turkoloji.1900751>

KÂTİBZÂDE MUSTAFA SÂKİB'İN "LA'L" GAZELİ

Hanife Dilek BATİSLAM¹

*Fıkr-i zevk-i leb-i la'lin olalı pişe-i dil
Oldı leb-rîz şarâb-ı ter ile şişe-i dil
(Katıpzâde Sâkib D G 390/1-731)*

ÖZET

Kâtipzâde Sâkib XVII. yüzyıl Divan şairlerindedir. Şairin şiirlerinde yaşadığı dönem gereği Sebki Hindî etkisi görülür. Babası gibi kâtiplik görevlerinde bulunmuş ve hattatlıkta kendini geliştirmiştir. Kendisinden önceki dönemin ve çağdaşı olan şairlerin şiirlerine nazireler yazan şairin özellikle Nâbî'ye ve dönemin önemli Sebki Hindî şairlerinden Nâilî, Fehîm ve Neşâtî'ye nazireleri vardır. Gazellerinde aşk ve hikemî söyleyiş öne çıkar. Redife önem veren şair, gazellerinin çoğunda kelime redif tercih eder.

Divan şiirinin zengin benzetme ve hayal dünyası içinde hemen her çeşit varlığa rastlanır. Günlük hayat, kıyafetler, nesnelere, gelenek ve görenekler vb. şiir dilinde edebî sanatlar aracılığıyla, gerçek veya mecaz anlamlarıyla çeşitli şekillerde şiirde yer bulur. Şairler şiirlerinde hemen her unsurdan yararlanıp farklı öğelerle anlatım zenginliğine ulaşmaya çalışırlar. Divan şairlerinin şiir dünyası içinde genellikle Cevâhîrnâme adıyla bilinen eserlerde ele alınan "firuze, la'l, mercan, yakut" vb. değerli taşlar da vardır. Şiirlerde çeşitli şekillerde yer verilen taşlardan biri olan "la'l"den çoğu zaman sevgilinin dudağını ifade etmek üzere yararlanılır. Örneği çok fazla olmamakla birlikte, "la'l" bazı kaside ve gazellere redif olur.

Makalede, XVII. yüzyılda yaşamış bir Divan şairi Katıpzâde Mustafa Sâkib'in Divan şiirinin yaygın benzetme unsurlarından "la'l"i redif olarak seçtiği gazel üzerinde durulacaktır. Şairin "la'l" redifli gazelinin kendisinden önce yazılmış aynı redifli gazellerle ilgisi değerlendirilecek, bu gazelden yola çıkılarak şairin "la'l"i nasıl, hangi benzetme ve hayallerle kullandığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Şairin Divanı'nda "la'l" gazeli dışında "la'l"in bulunduğu başka gazel beyitlerinden örneklere de bakılacaktır. Yapılan metin merkezli çalışmayla divan şiirinde çok bilinen benzetme ögesinin şiirin geliştiği ve Sebki Hindî etkisinin görüldüğü dönemde bir Divan şairinin şiirlerindeki kullanım özellikleri ve benzer örneklerle bağlantısı gösterilmiş olacaktır.

Anahtar kelimeler: XVII. yüzyıl, Kâtipzâde Mustafa Sâkib, gazel, redif, la'l taşı.

¹ Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. dilekbatislam@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9809-5711>

KATIBZADE MUSTAFA SAKIB'S GHAZAL WITH THE REDIF "LA'L"

ABSTRACT

Kâtibzâde Mustafa Sâkib was a seventeenth-century poet of *Divan* literature, and the influence of *Sebk-i Hindî* is clearly discernible in his poetry. Like his father, he served in various scribal posts and further developed his skills in calligraphy. He composed *nazires* (poetic imitations) both to earlier poets and to his contemporaries—especially Nâbî and major *Sebk-i Hindî* poets of the period such as Nâilî, Fehîm, and Neşâtî. In his ghazals, themes of love and *hikemî* (didactic–aphoristic) expression come to the fore. Attaching particular importance to the *redif*, he preferred lexical *redifs* in most of his ghazals.

Divan poetry, with its rich imaginative and metaphorical repertoire, draws on a wide range of elements from both the material and the abstract worlds. Among these are precious stones such as turquoise, *la'l*, coral, and ruby, also treated in works known as *Cevâhîrnâme*. In *Divan* poetry, *la'l* is most commonly used as a metaphor for the beloved's lips. Although relatively uncommon, *la'l* occasionally appears as a *redif* in *qasidas* and ghazals.

This article examines a ghazal by Kâtibzâde Mustafa Sâkib in which *la'l* serves as the *redif*. It assesses the poem's relationship to earlier works composed with the same *redif* and identifies the metaphors and imaginative patterns through which the poet deploys *la'l*. In addition, the study analyzes examples from other couplets in Sâkib's *Divan* that include *la'l*. In doing so, it highlights the usage of this well-established poetic image in a seventeenth-century *Divan* poet's work within the context of *Sebk-i Hindî* influence.

Keywords: Seventeenth century, Kâtibzâde Mustafa Sâkib, ghazal, *redif*, *la'l* (ruby).

GİRİŞ

İstanbul doğumlu Kâtibzâde Sâkib'in asıl adı Mustafa'dır. XVII. yüzyılın ikinci yarısının başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Ailesi hakkındaki en önemli bilgi, babasının da reisülküttâb kalemî kâtiplerinden olduğudur. Kâtibzâde Sâkib Mustafa, babası reisülküttâb kaleminde kâtiplik görevinde bulunduğundan "Kâtibzâde" diye anılmıştır. Dîvân-ı Hümayun kalemlerinden olan rüus kaleminden yetişmiştir. Hat sanatında kendini geliştiren Sâkib, Hocazâde Mehmed Efendi'den hüsn-i hat dersi almıştır. Sâkib, reisülküttâb kalemî kâtipliğinden başka, yazısı ve inşası güzel olduğundan vezirlerin divan kâtipliğinde de görevlendirilmiştir. İstanbul'da vefat etmiştir. Şairin vefatı "vuslat-ı Sâkib" terkibi ile gösterilmiştir. Ebced hesabıyla bu terki 1716-1717 tarihini verir (Kırbyık, 2000, s. 154-161; Kırbyık, 2017, s. 1-7; Kırbyık, 2020).

Şairin Divanı ve Kenzü'l-Vakâyi' adlı bir eseri vardır:

Divan: Divan'ının elde biri müellif nüshası olmak üzere dört nüshası bulunmaktadır. Divan'ında, 11 kaside, 17 kıta, 3 mesnevi, 5 musammat (2 murabba, 1 tahmis, 1 tesmin, 1 de terci'-i bend), 604 gazel, 9 rubai, muamma olarak kaleme alınmış 3 matla ve 2 müfret yer almaktadır. Kasidelerinden biri münacat, biri na't, diğerleri devlet adamlarına yazılmış methiyelerdir. Kıtaldan on altısı tarih manzumesidir. Divan'daki iki murabbanın biri tevhit biri na'ttır. Geleneğe uygun olarak her harften kafiyeli gazelleri olan şairin gazellerinin çoğu beş beyitlidir. Sâkib Divanı'nda üç gazel-i müzeyyel vardır. Divan'daki dokuz rubainin yedisi dinî içeriklidir (Kırbyık, 2000, s. 161-174; Kırbyık,

2017, s.8-12; Kırbıyık, 2020). Divan üzerinde önce bir doktora tez çalışması yapılmış (Kırbıyık, 1999) daha sonra Divan e-kitap olarak yayımlanmıştır (Kırbıyık, 2017).

Kenzü'l-Vakâyi': Sâkib'in iki yazma nüshası bulunan Kenzü'l-Vakâyi' adlı mensur eseri, Maraş ve civarındaki aşiretlerin hareketlerini hikâyeye etmektedir. İskân meselesi hakkında önemli bir kaynak olan eser, Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın yanında görevde olduğu sırada münşiyane üslupla 1706-1707'de yazılmıştır (Şahin, 1977, 95-118; Kırbıyık, 2000, s. 174-175; Kırbıyık, 2017, s.12).

Biyografi kaynaklarında, Sâkib'in şairliği ve münşiliği övülmüştür. Şiirlerinin özünde aşk ve hikmet yer almaktadır. Divan'ında veciz sayılabilecek ifadelere, mısra-ı berceste değerindeki söyleyişlere, sosyal eleştiri nitelikli beyitlere sıkça rastlanmaktadır. Sâkib'in yaşadığı dönem Divan şiirinde Sebki Hindî'nin etkisinin görüldüğü bir dönem olduğu için onun şiirlerinde de Sebki Hindî'nin izlerine rastlanmaktadır. Bu akımın etkisiyle Fehîm, Nâ'îlî ve Neşâtî'ye nazireler yazmıştır. En çok Nâbî'nin şiirlerini tanzir etmiştir. Ayrıca Fuzûlî, Mezâkî, Riyâzî gibi hemen hemen hepsi usta sayılabilecek şairlerin şiirlerine de nazire yazdığı görülmektedir (Kırbıyık, 2000, s. 176-186; Kırbıyık, 2017, s.13-24).

Sâkib şiirlerinde redife önem vermiş, duygu ve düşüncelerini redifin sunduğu imkânlar içinde ifade etmeye çalışmıştır. Divan'daki 609 gazelden 487'si kelime hâlinde redifle yazılmıştır. Bir gazelinde, şiirde eskilerin izini sürmenin ve onların rehberliğinden yararlanmanın gerektiğine işaret eden şair, söylediği gibi klasik şiirin birikimlerinden yararlanmasını bilmiştir. Kendinden önce yaşamış ve devrinde usta olmuş şairlerin etkisinde kalarak onların bir vesile ile adlarını anmış; mısralarını tazmin, şiirlerini tahmis ve tesmin etmiş, onların şiirlerine nazireler yazmıştır. XVI. yüzyıl şairlerinden Emrî'yi muammada üstad olarak kabul ettiğini söylemiştir (Kırbıyık, 2000, s.172).

Eserlerini genellikle Farsça yazan ve Sebki Hindî'nin kurucularından XVII. yüzyıl Azeri şairi Sâ'ib'i beğendiğini, onun bir mısraını tazmin ederek göstermiştir. Şiirde ustası kabul ettiği ve müzeyyel bir gazel (G.397) yazdığı XVII. yüzyıl şairlerinden Mostarlı Rüşdî'nin bir mısraını da tazmin etmiştir. Sâkib Divanı'nda bulunan tek tahmisi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin gazeli için; tesmini ise XVI. yüzyıl ümmi Divan şairlerinden Enverî'nin bestelenmiş şiirine yazmıştır (Kırbıyık, 2000, s.182-183).

LA'L VE DİVAN ŞİİRİNDEKİ YERİ

Kamûs-ı Osmanî'de Arapça olan la'l kelimesine; "Yakut gibi kırmızı bir nev' kıymetdar cevher. Bunun makbulü Bedahşan dağlarında bulunduğundan la'l-i Bedahşanî ta'bîri meşhurdur. Edebiyat-ı şarkiyyede dilberlerin dudağı da'ima la'le teşbih olunmuştur. Hatta la'l lafzı leb makamında kullanılmıştır. La'l-fâm, la'l-reng, la'l-gûn: Kırmızı renkli demektir. La'l-revân: Bade, şarap." karşılıkları verilmiştir (Mehmed Salâhî, 2019, s. 291). Türkçe Sözlük la'li; "1. Parlak kırmızı renkte, billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli taş. 2. Bu taşın renginde olan. 3. Kırmızı renkli bir çeşit mürekkep." (Türkçe Sözlük, 2009, s. 1296) olarak tanımlar.

La'l Seylan taşı olarak da bilinir. Ahd-i Atîk'te birkaç yerde adı anılan la'lin İbrânicedeki lâl şeklinden Farsçaya, oradan da Arapçaya geçtiği sanılmaktadır. Abbâsîlerin ilk dönemlerine kadar bilinmeyen bu değerli taş, rivayete göre büyük bir

deprem sonucu Bedahşan yakınlarındaki dağın yarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Adını çıktığı yerden alan kırmızı taşın açık renk tonlarından küpe yapılmasıyla değeri artmıştır. Kaynaklarda verilen bilgilere göre la'l nar tanesi, erguvan ve pembe menekşe renginde olabilir. Yakuttan daha yumuşak ve açık renktedir. Tabiatı mutedil, germî ve huşkîdir. Kalp, zihin ve görme kabiliyetine faydalıdır. Üstünde la'l bulunan kişinin korkulu rüya görmediğine, sevdavî rahatsızlıklara iyi geldiğine inanılır. Bir efsaneye göre yerden beyaz renkte çıkarılan taş taze kana bulanıp güneşte kurumaya bırakılarak renklendirilmiştir (Onay, 1992, s. 273-274; Pala, 2003, s. 69).

Yakutun bir çeşidi olan la'l açık kırmızı rengiyle bilinir. La'l-i rummânî (nar tanesi renginde la'l), la'l-i âbdâr (şeffaf, açık renkli la'l), la'l-i piyâzegî (kırmızı renkli la'l), la'l-i revân (üzüm şarabı renginde la'l), la'l-i böyreğ (güneş kızılı la'l), la'l-i hoş-âb (berrak la'l) taşın renginin çeşitli tonlarını ifade etmede kullanılan tamlamalardır. La'lden kemer, gerdanlık, yüzük, küpe, kadeh, hokka vb. eşyaların yapımında ve cilt süslemelerinde yararlanılır. Şairler "leb-i la'l" yerine sadece "la'l" dediklerinde sevgilinin dudağı anlaşılır. Şiirde la'l "dudak" için anılırken genellikle tamlamalardan yararlanılır. Bu tür tamlamalara; la'l-i dürefşân (arasından inci gibi dişlerin görüldüğü dudak), la'l-i kehrübâ (kırmızı dudak), la'l-i meygûn (şarap renkli dudak), la'l-i nâb (pembe dudak), la'l-i şeker-bâr (tatlı sözler söyleyen dudak), la'l-i gül-feşân (gül saçan dudak) vb. örnek verilebilir (Pala, 2003, s. 69).

La'l ile âşîğın gözyaşı arasında renk bakımından ilgi kurulur. Âşîğın gözyaşları kanlıdır ve sevgilinin mahallesinde ya da kapısında akıtılır. Her yer kırmızıya boyanır. Bu durum cennet hayalini akla getirir. Çünkü cennette de böyle mücevherlerle donatılmış yerler vardır. Ayrıca la'l ile birlikte düşünülen gül, gonca, lale ve güneş arasında renk benzerliği bulunur. Kırmızı mürekkep anlamıyla la'le âşîğın kanlı gözyaşları ve bu gözyaşlarıyla yazdığı arz-ı hâller ele alınır. Âşîk kendi kanı ya da kırmızı mürekkeple sevgiliye mektup yazar. Kalemını kana batırarak ferman imzalar (Kutlu, 1986, s. 62-63).

La'lin edebiyatta benzetme unsuru olarak kullanıldığı bir başka madde de şaraptır ve benzetme yönü yine la'lin rengidir. Mey-i la'l-gûn (la'l renkli şarap), la'l-i müzâb (erimiş la'l gibi olan şarap), la'l-i revân (akan la'l, şarap), şarab-ı la'l (la'l renkli şarap) gibi tamlamalar bu ilgiyi gösterir (Pala, 2003, s. 70).

Eski astroloji ilmine göre güneş ve bazı yıldızlar madenleri etkileyerek onların niteliklerini değiştirir. Bedahşan'da çıkarılan la'l de önce beyaz renkli bir taşken bu bölgede Süheyl yıldızının etkisiyle kızarıp değerli bir cevher olmuştur. La'l Bedahşan'da kayaların içinde saklı olduğundan şairler meydana çıkarılması için önce kayanın kırılması, sonra da ciğer kanıyla boyanıp güneş ışığında bekletilmesi gerektiğini söylerler. "La'l-âşîk" ilgisinde la'lin ciğer kanıyla güneşte pişirilmesi, çile ve gam çekmesi nedeniyle âşîğın hâline benzetilmesi etkili olmuştur. Farsçada "Taş sabır ile la'l olur." atasözü vardır. Divan şiirinde la'l ile dudak, renk, kan, şarap, Bedahşan, bedahş kelimeleri birlikte kullanılarak teşbih, tenasüp, leff ü neşr vb. edebî sanatlar yapılmıştır. Şairler değerli oluşu nedeniyle kendi şiirlerini de la'le eş değer gösterebilirler (Pala, 1989, s. 309; Pala, 2003, s. 70).

Divan edebiyatında genellikle la'l gibi taşlar hakkında cevhernâme türü eserlerde bilgi verilir (Demir-Kılıç, 2003, s. 1-64). Örneğin; Cevhernâme-i Sultan Muradî'de beşinci makale "La'lün Ma'denin ve Hâsiyyetin ve Kıymetin ve Envâ'ın ve Fâ'idesin Bildürür" başlıklıdır. Bu bölümde la'l taşının özelliklerinden kızıl renginin ilk bulunması olduğundan sarı, yeşil ve benefsecî renklerine ise sonradan rastlandığından söz edilir. Taşın özellikleri, değeri, saklanma koşulları ve nelere iyi geldiği hakkında bilgi verilir (Murad, 2019, s. 123-127). Ahmet Paşa (Özgeriş, 2016, s. 307-324), Muhibbî (Yeşilbağ, 2019, s. 701-704), Celîlî (Keskin Aslan, 2021, s.311-318) divanlarını ve bazı XVI. yüzyıl divanlarını değerli taşların kullanımı açısından inceleyen yazılar bulunmaktadır (Kırbyık, 2007, s. 61-75). Bir bildiri (Uysal Bozaslan, 2019, s. 370-394), üç yazıda (Dağlar, 2018, s. 30-35; Akçay, 2022, s.127-149; Çavdar, Aksoylu-Kaçar, 2025, s. 37-47) ve "Divan Şiirinin Kızıl Mücevherleri Yakut ve La'l" başlıklı kitap bölümünde la'le değinilmiştir (Aydın, 2022, s. 153-17). Ayrıca la'l redifli iki kasideyi karşılaştıran bir çalışma yapılmıştır (Çetin, 2022, s. 582-602). Birkaç divan tahlilinde la'l ile ilgili benzetmeler üzerinde durulmuştur (Kurnaz, 1987, s. 162-163; Sefercioğlu, 1990, s. 188-192; Tolasa, 2001, s. 254-263). Sürûrî'nin Bahrü'l-Ma'arif'inde 14. babta dudakla ilgili benzetmeler arasında (Şafak, 1997, s. 230), Hüseyin Celâl Bey'in Hüsn-i Yûsuf adlı eserinde dudak için yazılmış gazeller dışında bir beyitte (Oğuztürk, 2016, s.100) ve güzellik unsurlarıyla divan şiirinde sevgilinin anlatıldığı kitabın dudağa ayrılan bölümünde la'le yer verilmiştir (Erdoğan, 2013, s. 347-348).

Yakut, akik, zümrüt, mercan, la'l vb. madenlerden çıkarılan değerli taşlar çeşitli özellikleriyle divan şiirinin benzetme ve hayal dünyası içinde önemli bir yer tutar. Renkleri, parlaklıkları ve insan sağlığı üzerindeki etkileriyle dikkat çeken bazı kıymetli taşlar, şiirlerde beyit bütünlüğü içinde ele alınmalarının yanı sıra redif olarak da kullanılmışlardır. Divan şiirinde beyit bütünlüğü içinde özellikle XVI. yüzyıldan itibaren yaygın görülmekle beraber, Kâtibzâde Sâkîb'in incelemeye konu olan şiirinin yanı sıra üç şairin gazelinde ve iki kasidede daha "la'l" redif olarak yer bulmuştur. XV-XVI. yüzyıl şairleri Mesîhî, Tâcîzâde Ca'fer Çelebi ve Bâkî "la'l" redifli birer gazel yazmışlardır. Ayrıca XV. yüzyıl divan şairi Ahmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed ve XVI. yüzyıl şairlerinden Ahmed-i Rıdvân'ın Sultân II. Bâyezid için yazdığı "la'l" redifli kasideleri vardır. Aynı redif kelimesinin kullanıldığı bu şiirler arasında bazı benzerliklere rastlanmaktadır. Ca'fer Çelebi'ye kâtib-i divan olabilmek için kaside yazarak yardım isteyen Mesîhî'nin gazeli ile Ca'fer Çelebi'nin ilk beyitlerindeki benzerlik dikkat çekicidir. Ancak bu benzerliğin hangi şairden kaynaklandığı ya da şiiri ilk yazanın kim olduğu konusunda kesin bir şey söylemek ve etkilenmenin niteliğini belirlemek zordur (Erünsal, 2018, s. 54). Tâcîzâde Ca'fer Çelebi (Erünsal, 2018, s. 413-414) ile Kâtibzâde Sâkîb'in gazelleri (Kırbyık, 2017, s. 732-733) beş beyittir. Bâkî'nin gazeli on beyittir ve Sultan Selim için yazılmış bir övgü şiiridir (Küçük, 1994, s. 292-293). Gazellerin üçü de aruzun "Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'îlü/ Fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Ahmed Paşa ve Ahmed-i Rıdvân'ın la'l redifli kasidelerinde de aynı aruz kalıbı kullanılmıştır. Mesîhî'nin diğer gazellerle vezni, redif kelimesi aynı olan ve muhtemelen aralarında nazire ilgisi bulunan "la'l" redifli gazeli yedi beyittir (Mengi, 2014, s. 205). La'l redifli gazellerden Mesîhî'nin gazeli bir bildiriye (Batislam, 2025a, s. 74-85) Tâcîzâde Ca'fer Çelebi'nin gazeli ise makaleye (Batislam, 2025b, s.381-403) konu olmuş, her iki şiir incelenip

değerlendirilmiştir. Ancak Kâtibzâde'nin makalede ele alınan ve bu silsileye eklenebilecek gazeli incelenmemiştir.

KÂTİBZÂDE MUSTAFA SÂKİB'İN LA'L REDİFLİ GAZELİNİN DİL İÇİ ÇEVİRİSİ

Sâkib'in "la'l" redifli gazeli şairin Divanı'nın Mehmet Kırbıyık'ın hazırladığı 2017 tarihli e- kitapta 391. gazel olarak yer almaktadır. Mesîhî, Tâcîzâde Ca'fer Çelebi ve Bâkî'nin aynı redif ve aruz kalıbıyla yazılmış gazelleriyle benzerlikleri olan şiirin diğerleriyle nazire ilişkisi olması muhtemeldir. Beş beyitlik gazelin dil içi çevirisi aşağıda verilmiştir:

Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'îlü/ Fâ'ilün

1. İtdi o denlü la'l-i lebünden hicâb la'l

La'l-i müzâba döndi hemân oldı âb la'l²

"La'l dudağının la'linden o denli utandı ki hemen erimiş la'le (erimiş la'l gibi şaraba) döndü, su oldu." beytinde sevgilinin dudağı la'le benzetilmiş ancak la'lin sevgilinin dudağının güzelliği karşısındaki utancı sebebiyle erimiş la'le, mecazen şaraba dönüp su olduğu söylenmiştir. La'lin en yaygın kullanıldığı dudak benzetmesinin yanı sıra kişileştirilmesi, sevgilinin dudağının güzelliği karşısında eriyip suya yani şaraba dönmesi üzerinde durularak farklı hayallerle benzetme zenginleştirilmiştir.

2. Yek-reng çâşnî-i leb-i la'l-i nâbidur

Olsa 'aceb mi katre-i sahbâ-yı nâb la'l

"Saf la'l dudağının lezzeti, tadı aynı renktedir. La'l (renkli) saf şarap damlası olsa tuhaf mı?" (2. çeviri: La'l (renkli) saf şarap damlası, saf la'l dudağının (kıpkırmızı dudağının) lezzeti, tadı (ile) aynı renkte olsa tuhaf mı?) beytinde sevgilinin la'l dudağı ile saf kırmızı şarap damlasının aynı renk ve tatta olması şaşılacak bir şey mi sorusuyla, istifhamla ifade edilir. Sevgilinin dudağı ve şarap damlası la'le kırmızı renkli olmaları bakımından benzetilirken bu ikisi arasındaki renk ve tat benzerliği öne çıkarılır. "La'l-i nâb" aynı zamanda berrak katıksız kırmızı şarap anlamına da gelir.

3. Leb-rîz-i sâgara ne 'aceb olmasa bahâ

Kıymet bulur ne mertebe olsa pür-âb la'l

"Ağzına kadar (şarapla) dolu kadehe değer biçilememesi ne tuhaf? La'l ne kadar sulu (parlak, berrak) olsa değeri o derece artar." beytinde ağzına kadar dolu kadehle parlak la'l renk ve özellik bakımından birbirlerine benzemeleri nedeniyle kıyaslanır. Hangi durumda değerli oldukları vurgulanır.

4. Bulmaz kemâl tîre-nihâdân ki idemez

Seng-i siyâhı perveriş-i âfitâb la'l

² Bu ilk beytin birinci dizesi ile Bâkî'nin gazelinin "Şîrin lebün yanında olur şerm-sâr la'l" başlangıç beyti "la'lin sevgilinin dudağından utanması" bağlamında benzerdir.

"Yaradılışı karanlık olanlar olgunluk bulmaz. Güneşin beslemesi kara taşı la'l yapamaz." beytinde yaradılışın önemine değinilirken karanlık yaradılışlı bir varlığın üzerine aydınlık güneşin düşmesinin tıpkı kara taşın güneşte beklemekle la'l olmayacağı gibi değişmeyeceğine işaret edilir. "Karanlık-aydınlık" zıtlığından yararlanılırken bazı değerli taşların gün ışığıyla geçirdiği değişim hatırlatılır. Gökcisimlerinin değerli taşların ortaya çıkmasındaki etkisine telmih yapılır³.

5. Sâkib hayâl-i la'l-i lebiyle o goncanun

Oldı midâd- ı nazm-ı terünle kitâb la'l (Kırbıyık, 2017, s.732-733)

"Sâkib o goncanın dudağının la'linin hayaliyle ve taze şiirinin mürekkebiyle kitap la'l oldu." beytinde goncaya benzeyen sevgilinin la'l dudağının hayaliyle şairin taze şiirinin mürekkebi kitabı la'le çevirmiş yani la'l gibi değerli hâle getirmiştir. Beyitte la'l ile kitaplarda kırmızı renkli mürekkep kullanılması çağrışımının yanı sıra bazı kitapların değerli taşlarla süslenmesi âdeti hatırlatılmış ayrıca "hayal, nazm, kitap, mürekkep" tenasübünden yararlanılmıştır.

İçerik açısından genel bir değerlendirmeye gidildiğinde; gazelin ilk beytine dudak-la'l benzerliği ile başlanmış ve la'lin sevgilinin dudağı karşısında utandığı için eriyip akması suya ya da şaraba dönüşmesi anlatılmıştır. İkinci beyitte şair, saf la'l dudakla, saf şarap damlasını tat ve renk bakımından karşılaştırıp bir tutar. Üçüncü beyitte aralarında benzerlik ilgisi olan ağzına kadar dolu şarap kadehi ile parlak la'l taşı kıyaslanır. Dördüncü beyitte yaradılışdan gelen olumsuz niteliklerin dış etkenlerle sonradan değişmeyeceği, kara taşın güneşte beklemekle la'l olmayacağı örneği üzerinden dile getirilir. Güneşin değerli taşların ortaya çıkışındaki etkisi hatırlatılır. Son beyitte sevgilinin dudağının hayali şairin kitabını yazdığı taze şiirin mürekkebinin la'le yani kırmızıya çevirir. Bu beyitte şairin yazdığı taze şiirlerle, mürekkeple kitabının la'l gibi değerinin arttığını söylemesi hayal gücüne ve şairliğine dolaylı bir övgü olarak kabul edilebilir. Şair şiirini kurgularken la'li diğer örneklerde görülen yaygın ilgilerin dışında farklı benzetme ve hayallerle ele almıştır. Özellikle şiirin ilk üç beytinde "dudak-la'l-şarap" arasındaki renk benzerliği, değer ve sarhoş edicilik nitelikleriyle rindâne eda öne çıkarılmıştır. Son iki beyitte la'lin değerli taş olma yönü üzerinde durularak yeni benzetme ve hayaller geliştirilmiş şair şairliğini överken la'lden yararlanmıştır.

Gazele dil ve anlatım açısından bakıldığında; şairin yaşadığı dönemin şiirinde görülen özelliklere bağlı olarak, Sebk-i Hindî etkisini hissettiren "la'l-i leb, la'l-i müzâb, çâşnî-i leb-i la'l-i nâb, katre-i sahbâ-yı nâb, leb-rîz-i sâgar, hayâl-i la'l-i leb, midâd-ı nazm-ı ter" gibi genellikle ikiden çok unsurdan meydana gelen, uzun ve çeşitli Farsça tamlamalara yer verilir. Beyitlerde Türkçe kelimeler sınırlı kalmış, Arapça ve Farsça kelimeler daha çok tercih edilmiştir. Gazelin dili ağırdır. Şiirdeki benzetmeler la'lin rengi ve değeri bağlamında yapılmıştır.

³ Bu konuyla ilgili olarak bk. Dilek Çavdar Aksoylu-Mücahit Kaçar, "Güneşin Değerli Taşlara Etkisiyle İlgili İnanışların Himaye İlişkileri Bağlamında Şiirde Estetik Bir Unsur Olarak Kullanılması Üzerine", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2025, 6(1), 37-47.

KÂTİBZÂDE MUSTAFA SÂKİB DİVANI'NDA LA'LİN KULLANIMI VE DİĞER ÖRNEK BEYİTLER

Katipzâde Sâkîb la'l redifli gazeli dışında diğer gazellerinin çoğunda la'lden sıklıkla yararlanmışır. La'l redifli gazel dâhil Divan'da yaklaşık yüz yerde la'l geçmektedir. Örnekler genellikle gazellerdedir. Bu yoğunluk nedeniyle la'lin divandaki kullanım özelliklerini gösterebilmek için diğer gazelerde bulunan beyitlerden seçilenler benzer kullanımlar dikkate alınıp tasnif edilerek dil içi çevirileriyle aşağıda sıralanmıştır⁴:

La'l-Dudak

Böyle örneklerde "la'l" en sık karşılaşılan şekliyle doğrudan dudak yerine açık istiare yoluyla mazmun olarak kullanılmışır.

Hayât-ı tâze bulmuş mürde-diller harf-i lutfından

Meger ol gonca-fem 'uşşâka **la'lin** 'ayn-ı cân itmiş (G 301/3-600)⁵

"İyi sözlerinden ölü gönüller (duygusuz gönüller) taze hayat bulmuş. Meğer o gonca ağzılı âşıklara la'lini (dudağını) can gözü etmiş." beytinde sevgilinin söylediği iyi sözlerle ölmüş gönüllere hayat verdiği, dudağın dirilticiliği anlatılırken "mürde-diller", "hayât-ı taze bulmak" zıtlığından yararlanır. Sevgilinin la'l dudağı âşıklar için can gözü (manevî güç kaynağı) olarak nitelendirilir.

Zahm-ı agyâra nemek-pâş-ı tesellî **la'lin**

Kala bîmâr-ı gamın hasret-i dermân insâf (G 333/3-649)

"(Ey Sevgili!) İnsaf (et) kederinin hastası (âşık) derman hasretiyle kalırken la'l dudağın rakibin yarasına teselli tuzu serper." beytinde sevgilinin la'l dudağı kederinden hasta olan, dermana hasret âşık yerine rakibin yarasını iyileştirmek için ona teselli tuzu serper. Beyitte, "yaraya tuz basmak" deyimini "teselli tuzu serpmek" şeklinde farklı bir bağlamla kullanılmış, "bîmâr, zahm (hasta, yara)" ile dermân tezatına yer verilir.

La'lini ol gonca kim âlûde-i düşnâm ider

Telh-kâmân-ı gam-ı hicrânı şîrîn-kâm ider (G 156/1-362)

"O gonca ki la'lini (dudağını) sövüp saymaya, kınamaya bulaştırır; ayrılık kaygısıyla kederlenenlerin tadı damağında kalır." beytinde sevgili goncaya benzetilmiş, la'l dudağından çıkan kötü sözlerin ayrılık kederiyle acı bir tat alanlara (kederlenenlere), tatlı sözler gibi gelip sevgilinin sözlerinin tadının âşıkların damağında kaldığı anlatılır. "Şîrîn-kâm" (tadı damağında kalmış) ile "telh-kâm" (kederlendirmek) arasında tezat yapılır.

Şu'le-i yâkûtda güftâr-ı Sâkîb puhtedür

La'lini vasf eylese düşmen hayâl-i hâm ider (G 156/5-362)

⁴La'l ile anlam ilgisi kurulan unsurların alt başlıkları, la'lden sonra gelen kelimeler dikkate alınıp alfabetik olarak sıralanmıştır.

⁵Beyitlerden sonra verilen şiir, beyit ve sayfa numaraları Kâtipzâde Sâkîb Divanı'nın kaynakçada yer alan e-kitap basımına aittir. Örnek beyitlerin yazımında sadece Arapça ve Farsça kelimelerdeki asli uzunluklar, ayın ve hemzeler gösterilmiştir.

"Yakutun alevinde Sâkîb'in sözleri olgundur. La'lini anlatsa (dudağının niteliklerini söylese), düşman boş hayal kurar." beytinde şair kendi güzel sözlerinin yakutun alevi gibi olduğunu ve sevgilinin dudağını anlattığında düşmanının (rakibin) boş bir hayale kapılacağına dikkat çeker. "Puhte-ham" zıtlığı "söz-hayal" ilgisiyle kurulmuş şair sözlerinin etkisini güçlendirmiştir. "Şu'le-yakut-la'l" arasında renk ve değerli taş olma bakımından benzerlik ilgisi kurulur.

Teşne olsa Sâkîb-ı dil-mürde-i hecrün n'ola

Cân-fezâ bir nesne yok **la'l-i şeker-bârun** gibi (G 558/7-979)

"Sâkîb'in ayrılığın öldürdüğü gönlü çok hevesli, istekli olsa ne olur ki? Senin (Sevgilinin) şeker saçan la'l renkli dudağı gibi canlandıran bir nesne yok." beytinde âşığın sevgilinin ayrılığının öldürdüğü arzu dolu gönlünü yine sevgilinin şeker saçan dudağından başka diriltecek, canlandıracak nesne olmadığı söylenir. "Mürde-cân-fezâ" zıtlığı ile sevgilinin dudağından çıkan sözler şekere benzetilir.

Telh iken zehr-i firâk ile mezâk-ı 'uşşâk

Harf-nâ-güft idi **la'l-i şeker-efşânı** henüz (G 236/4-491)

"Âşıkların damağı ayrılık zehriyle acıyken henüz (sevgilinin) şeker saçan la'l dudağı söz söylememişti." beytinde de bir önceki örnekte olduğu gibi sevgilinin ayrılık zehriyle âşıkların damağında acı bir tat varken şeker saçan dudağının henüz söz söylemediği belirtilerek, sevgili dudağından şeker gibi sözler dökmeye başlayınca âşıkların damağındaki ayrılık acısını bu sözlerin gidereceğine işaret edilir. Beyitte "telh-zehir", acı tadın karşısı "la'l-i şeker-efşân"dır.

Safâ-yı la'lini yâd eyleyüp dem-i 'işret

O zevk ümîdi ile câma şehd-i nâb koruz (G 256/3-524)

"İçki içme vakti dudağının verdiği mutluluğu hatırlayıp o zevki almak umuduyla kadehe saf bal koyarız." beytinde âşık sevgilinin dudağının zevkini hatırladığında o zevki alma umuduyla kadehine saf bal koyduğunu söyleyerek sevgilinin dudağının verdiği mutlulukla kadehteki saf balın tadını kıyaslar. Dudağın verdiği zevki kadehteki saf bal kadar etkili bulduğunu ifade ederek mübalağa yapar. "İşret, câm, zevk" tenasübünden yararlanır.

Çeşm-i şuhûn gibi tâ haşr siyeh-mest kalur

Yâd-ı la'lünle o bî-dil ki kadeh-nûşundur (G 91/3-253)

"O âşık ki la'l dudağının hatırasının sarhoşudur tâ kıyamete kadar neşeli gözün gibi fazla sarhoş kalır." beytinde sevgilinin kıyamete kadar sarhoş kalacak gözüyle âşığın sevgilinin dudağını hatırlayıp sarhoş olması arasında bir benzerlik ilgisi kurulur. Her iki sarhoşluğun süresi ve şiddeti mübalağa yoluyla anlatılır.

La'l-Gonca

Aşağıdaki beyitlerde dudak için la'l ve gonca teşbihi birlikte kullanılmıştır.

Cân virürlerdi esîrân-ı zehir-handün senün

Gonca-i la'lün şeker-hand ile leb-rîz olmasa (G 516/2-920)

“(Ey Sevgili!) La'l (renkli) goncan (dudağın) şeker gülüşün (tatlı gülümsemen) ile dolu olmasa senin zehirli gülüşünün esiri âşıkların, goncaya benzeyen la'l dudağının tatlı gülüşü sayesinde hayatta kalacakları yoksa can verecekleri anlatılır. “Can vermek” deyimiyile anlam zenginleştirilir. Dudak la'l ve goncaya, sevgilinin gülüşü şekere benzetilir. “Zehir-şeker” zıtlığından yararlanılır.

Gonca-i la'li tebessüm-rîz olup ol goncanun

Virdi gûyâ çâşnî-i şehd ü şekker meclise (G 535/4-947)

“O goncanın (sevgilinin) la'l (renkli) goncası (dudağı) tebessüm saçıp sanki meclise şeker ve bal tadı verdi.” beytinde sevgilinin kendisi goncaya, dudağı da la'l ve goncaya benzetilir. Tebessümünün meclise şeker ve bal tadı verdiği söylenerek sevgilinin tebessümünün özelliği mübalağa edilir.

La'l-Leb

Bu gruptaki örnek beyitlerde “dudak-la'l” teşbihi vardır.

Bir bûse ile Sâkîb'ı sîr-âb-ı hayât it

Ey la'l-i lebi çeşme-i hayvân gibi dil-cû (G 482/5-872)

“Ey dudağının la'li ölümsüzlük suyu gibi gönül çeken (sevgili)! Sâkîb'ı bir öpücük ile hayat suyuna (ölümsüzlük suyuna) doyur.” beytinde sevgilinin la'l dudağı ölümsüzlük suyuna benzetilir ve bir öpücüğü ile şairi hayat suyuna doyurabileceği söylenir. Çeşme-i hayvân telmihi yapılır.

Cân vir o dil-ber-i 'Îsî-deme kim âb-ı hayât

Teşne-i harf-i leb-i la'l-i şeker-bârı ola (G 495/3-890)

“Âb-ı hayâtın şeker saçan la'l dudağının sözüne susadığı İsa nefesli o dilbere can ver.” beytinde şair, İsa-nefesli sevgili için her ne kadar ölümsüzlük suyu onun şeker saçan la'l dudağının sözüne susamış olsa da can vermek gerektiğini söylerken mübalağa yapar. “Can vermek” deyiminin yanı sıra “âb-ı hayât, Hz İsa” telmihlerini kullanır. 2. mısradaki uzun Farsça tamlama şairin Sebki Hindî etkisindeki dilini ve üslubunu gösterir.

Leb-i la'lün gibi bir gonca-i şüküfte mi var

Dil-i nâlende gibi bülbül-i âşüfte mi var (G 203/1-442)

“La'l dudağın gibi bir yeni açılmış gonca mı var? İnleyen gönül gibi perişan bülbül mü var?” beytinde sevgilinin la'l dudağı yeni açılmış goncaya âşığın inleyen gönlü bülbüle benzetilerek gül-bülbül hikâyesi hatırlatılır.

Leb-i la'lün hayâl-i sahbâdur

Çeşm-i pür-hûnum ana sâgardur (G163/2-373)

"Kırmızı şarabın hayali la'l dudağındır. Kan dolu gözüm ona içki kadehidir." beytinde kırmızı şarap sevgilinin dudağını hayal eder, âşığın kanlı gözü kırmızı şarap için kadeh olur. Şarap kişileştirilir, âşığın kanlı gözü şarap kadehine benzetilir.

Leb-i la'lün şarâbın va' de itdün Sâkîb-ı zâra

Safâ-yı harf-i cân-bahşunla geldi agzuma cânüm (G 426/5-786)

"İnleyen Sâkîb'a la'l dudağının şarabını söz verdin. Can bağışlayan sözünün neşesiyle canım ağzıma geldi." beytinde sevgilinin dudağından söz alan şairin canı ağzına gelir. "Söz vermek, can bağışlamak, canı ağzına gelmek" deyimleriyle beytin anlamı zenginleştirilir ve etkili hâle getirilir. "Can bağışlamak" ve "canı ağzına gelmek" beyitleriyle zıt anlamlar çağrıştırılır.

Olmışdı **zevk-i la'l-i lebi** cânâ âşinâ

Sahbâya olmadın dahi peymâne âşinâ (G 14/1-161)

"Kadeh daha şaraba aşına olmadan dudağının la'linin (şarabının) zevki cana aşına olmuştu." beytinde âşığın sevgilinin dudağının zevkiyle olan tanışıklığı çok eskiye, şarabın kadehi tanımadığı zamana gider. Âşık sevgilinin dudağının zevkiyle olan yakınlığını mübalağa eder.

Gelsün **safâ-yı la'l-i lebi** yâda ibtidâ

Bezmün luzûmıdır meze-i bâde ibtidâ (G 15/1-162)

"İlk başta dudağının la'linin neşesi hatıra gelsin. En başta şarabın mezesi meclisin gereğidir." beytinde sevgilinin dudağının vereceği zevk, meclisteki şarabın vazgeçilmezi meze gibi hayal edilir. "Meze, bâde, meclis, safâ" tenasübü yapılır.

Ol ki **yâd-ı leb-i la'lünle** ele câm almış

Gonca gibi gülüp açılmış 'aceb kâm almış (G 299/1-598)

"Ol ki la'l dudağını anıp eline kadeh almış; gonca gibi gülüp açılmış garip mutluluk almış." beytinde sevgilinin la'l dudağının hatırasıyla eline kadeh alan kişi gonca gibi gülüp açılıp mutlu olmuştur. Elindeki kadehle, sevgilinin dudağını hatırlayan, mutlu olup zevk alan insanın hâli goncanın açılmasına benzetilmiştir.

İtdi nasîb telhî-i zehr-i 'itâbını

Hem **çâşnî-i la'l-i lebi** yârı kand iden (G 448/2-824)

"Sevgilinin dudağının la'linin tadımı şeker iden hem (bir de) (üzüntü) azarlama zehrinin acılığını nasîp etti." beytinde âşık sevgilinin dudağının tatlılığının yanı sıra azarının acılığından da nasiplenir. Sevgilinin dudağı şeker gibi olsa da azarının zehri acıdır. "Tatlı-acı" zıtlığıyla dudağın özelliği vurgulanır.

La'l-Şarap

Aşağıdaki örneklerde şarabın rengiyle la'l arasında ilgi kurulmuş bu ilgiye zaman zaman sevgilinin dudağı da dâhil edilmiştir.

Agzına 'aklı olan katre şarâbı almaz

La'l-i dil-ber gibi câna satılırsa diremi (G 572/2-999)

"Sevgilinin la'l dudağı gibi dirhemi⁶ can parasına (can karşılığında) satılırsa akli olan damla şarabı ağzına almaz." beytinde şarap da sevgilinin dudağı gibi az bir miktarı can karşılığı satılırsa akli olan bir damlasını almaz denir. Dudağın ve şarabın değeri kıyaslanır, sevgilinin dudağı kıymeti bakımından öne çıkarılır.

Rûze-i hecri gider **bâde-i la'lin** nûş it

Eyleme ey dil-i dîvâne meh-i 'îde nigâh (G 541/2-955)

"Ey divane gönül! Bayram ayına bakma. Ayrılık orucunu bitir, la'l renkli şarap iç." beytinde "rûze" ve "meh-i îd" aracılığıyla ramazan geleneğine telmih yapılır. Bayram hilali görülünce oruç biter. Gönlüne seslenen şair, ayrılığı oruca benzetir. Bayram ayını görmeyi beklemeden bu orucu bitirip la'l renkli şarap içmeyi (sevgilinin dudağına ulaşmayı) ister.

Dökildi cur'aları sanma 'îd şevkinden

Gelince bezme döker **eşk-i la'l-gûn** sâgar (G 166/3-377)

"Bayram mutluluğundan damlaları döküldü sanma. Kadeh meclise gelince kırmızı renkli (kanlı)gözyaşı döker." beytinde kadeh kişileştirilir. Kadehten dökülen damlaların bayram coşkusundan değil meclise gelince döküldüğü kanlı gözyaşından olduğu belirtilir. Kadehten dökülen kırmızı şarap damlaları la'l renkli gözyaşına benzetilir.

Câm-ı sahbâ var iken eyleme hurşîde nigâh

La'l-i sâkî var iken sâgar-ı Cemşîd'e nigâh (G 541/1-955)

"Şarap kadehi varken güneşe bakma. Saki'nin la'li, kırmızı şarap kadehi (ya da kırmızı dudağı) varken Cemşîd'in kadehine bakma." beytinde şarap kadehi varken güneşe, sakinin la'li, kadehi (dudağı) varken Cemşîd'in kadehine bakmaya gerek olmadığı anlatılan beyitte, Cemşîd'e telmih yapılır.

Sâgar ki bizüm vâsıta-i 'işretümüzdür

La'l-i leb-i sâkî nemek-i sohbetümüzdür (G180/1-400)

"Kadeh ki bizim içki içme aracımızdır, içki dağıtanın dudağının la'li (kırmızılığı) bizim sohbetimizin tadıdır." beytinde sohbetin tadını getiren içki kadehi ve sakinin dudağının la'lidir. "Sâki, sâgar, 'işret" tenasübünden yararlanılan beyitte sâkî mutemelen sevgilidir ve onun dudağının la'li mecazî olarak şarap anlamını da çağrıştırır.

Hayâl-i la'l-i leb ü rûy-ı yâr ile Sâkib

Gehî piyâleye sahbâ vü geh gül-âb koruz (G 256/5-524)

⁶ "Dirhem: Okkanın dört yüzde birine eşit eski bir ağırlık ölçüsü birimi." bk. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, www.lugatim.com (Erişim Tarihi:30.01.2026).

"Sâkîb sevgilinin yüzü ve dudağının la'linin (kırmızılığının) hayaliyle kadehe bazen şarap bazen de gül suyu koyarız." beytinde şair, sevgilinin dudağının hayali ve sevgilinin yüzünü hatırlayarak kadehine bazen şarap bazen gül suyu koyar. "La'l-dudak-şarap" arasındaki ilgi ve "rûy-ı yâr-gül-âb" benzerliği beytin anlamını zenginleştirir.

'Aceb mi **şevk-i la'lünle** dil ü cân bî-karâr olsa

Mey-i nâbî görüp çün olmaya mey-hâra âsâyîş (G 313/3-621)

"Saf ve berrak şarabı gördüğünde içki düşkününün (sarhoşun) huzurunun kaçması gibi senin yakut renkli dudağının arzusuyla gönlümün ve canımın kararsız (huzursuz) olmasına şaşılır mı?" beytinde istifham yoluyla âşığın sevgilinin dudağının arzusuyla düştüğü kararsızlık, şarap görüp şarap içenin huzursuzluğu arasındaki benzerlik şaşılmayacak bir durum olarak öne çıkar. Âşık şarabı görüp huysuzlanan ayyaş, sevgilinin dudağı da saf şarap gibidir.

İtdi **safâ-yı bâde-i la'lünle** câm raks

Mestân o şevk ile n'ola itse müdâm raks (G 314/1-623)

"Kadeh dudağının şarabının zevkiyle raks itti (oyladı). Sarhoşlar sürekli o neşeyle raks etse (oynasa) ne olur?" beytinde sevgilinin dudağının şarabıyla kadehin ve sarhoşların sürekli dans etmesi normal karşılanır. İstifhamın yanı sıra "safâ, bâde, câm, raks, mestân" tenasübünden yararlanılır.

Oldı sirişk-i 'âşık-ı pür-ıztırâb surh

Mînâda âba döndi çü **la'l-i müzâb-ı sürh** (G 71/1-226)

"Şişedeki suyun kırmızı şaraba dönmesi gibi ızdırıp dolu âşığın gözyaşı kızardı." beytinde âşığın kanlı gözyaşı ile şişedeki suyun kırmızı şaraba dönmesi arasındaki renk ve durum benzerliği öne çıkar. "La'l-i müzâb", "erimiş la'l" mecazen şarap anlamındadır.⁷

Âyîne döndi rûy-ı 'arak-rîz-i yâr ile

Sîmîn tabakçeye k'ola pür **la'l-i nâb-ı sürh** (G 71/2-226)

"Sevgilinin terleyen yüzüyle ayna kırmızı saf la'l ile (şarapla) dolu gümüşten küçük tabağa döndü." beytinde sevgilinin kırmızı yanağı üzerindeki ter damlalarının aynadaki görüntüsü küçük gümüş bir tabağın kırmızı saf şarapla dolu hâline benzetilmiştir. "Ayna-sîmîn tabakçe" ile "rûy-ı 'arak-rîz-i yâr" da "la'l-i nâb-ı sürh"le benzerlik ilgisi içinde ele alınmıştır. "La'l-i nâb", "berrak ve katıksız kırmızı şarap" anlamına gelir.⁸

La'l-Taş

Aşağıda verilen beyitlerde la'lin değerli taş olma özelliği öne çıkarılmıştır.

⁷ bk. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, www.lugatim.com (Erişim Tarihi:30.01.2026).

⁸ bk. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, www.lugatim.com (Erişim Tarihi:30.01.2026).

Dil-i âteş-nihâdân-ı gazabda merhamet yokdur

Ki ahker **la'l-i âteş-reng** olur lîk anda âb olmaz (G 239/2-495)

"*Aşırı öfkeli ateş yaradılışlı gönülde acıma yoktur ki ateş koru (meccazen aşk ateşi) ateş renkli la'l olur ancak onda su olmaz.*" beytinde ateş yaradılışlı ve öfkeli gönülle (sevgilinin gönlü) ateş korundan ateş renkli la'l arasında anâsır-ı erba'adan olan ateş dolayısıyla benzerlik ilgisi kurulurken "merhamet-su" bağlantısıyla da tezat yapılır. Ateşle su merhametle gazap gibi birbirinin zıddıdır.

Mâye-i bûs-ı lebi ratl-ı girândur yârun

La'l-i sengîn-bahâ 'âşîka erzân olmaz (G 244/5-502)

"*Sevgilinin dudağının öpüşününün aslı ağzına kadar dolu büyük şarap kadehidir. Pahalı (değerli) la'l taşı âşîğa layık olmaz.*" beytinde sevgilinin dudağından gelen küçücük öpüşün ağzına kadar dolu bir şarap kadehi gibi sarhoş etme ve değerli olma özelliğine dikkat çekilir. Bu durumla pahalı la'l taşının (sevgilinin dudağının, dolu şarap kadehinin) âşîğın kolay elde edebileceği, ona uygun görülen bir şey olmadığı vurgulanır.

Gazel dışındaki beyitlerin içeriği incelendiğinde; "la'l-dudak" ilgisi temel benzetme unsuru olmakla birlikte, dudağın diğer vasıfları üzerinde de durulduğu anlaşılır. Bu vasıflar arasında "dudak-söz" bağlantısına dayalı olarak, sevgilinin dudağından çıkan sözlerin dirilticiliği, acı ya da şeker gibi tatlı olması öne çıkarılır. Dudaktan çıkan sözler bazen rakibi teselli eder. La'l rengi nedeniyle yakut ve alevle birlikte anılır. Dudağın verdiği zevkle şarabın, balın verdiği zevk kıyaslanır. La'l dudakla "şeker-telh-söz-gonca" arasındaki ilgilerle temellendirilen teşbihler ve âşîğın sevgilinin dudağı karşısındaki "şevk-safâ" duyguları, sevgilinin dudağının hayâli, dudağın yâdı aracılığıyla tattığı mutluluk dikkat çekicidir. "Şarap-bâde-sâkînin la'l dudağı" âşîğın sarhoş eder. Sevgilinin la'l dudağının hatırasıyla eline kadeh alan kişi gonca gibi gülüp açılıp mutlu olur. Kadehten dökülen kırmızı şarap damlaları la'l renkli gözyaşına benzetilir. Sevgilinin tebessümü eğlence meclisine şeker ve bal tadı verir. Sevgilinin la'l dudağı ölümsüzlük suyudur. Sevgilinin ateş yaradılışlı ve öfkeli gönlü, ateş korundan, ateş renkli la'l arasında anâsır-ı erba'adan olan ateş dolayısıyla benzerdir. Çok renkli ve çeşitli hayaller kuran şair, zaman zaman alışılmadık örneklerle yer verse de temel çıkış noktası "sevgilinin dudağı, acı-tatlı söz, diriltme, öldürme, şarap, kırmızı renk ve la'lin ateş renkli, pahalı, değerli taş olma" özelliğidir. Diğer unsurlar bu ana noktaların süsleyicisi durumundadır.

Beyitlere dil ve anlatım açısından bakıldığında; la'lin Sebk-i Hindî etkisiyle daha çok ikiden fazla unsurla oluşturulan "teşne-i harf-i leb-i la'l-i şeker-bâr" örneği gibi uzun Farsça tamlamalarla kullanıldığı görülür. "Tadı damağında kalmak, yaraya tuz basmak, can vermek, söz vermek, canı ağzına gelmek, can bağışlamak" gibi deyimlerden yararlandığı, Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe kelimelere oranla daha fazla oldukları fark edilir. "Âb-ı hayât, Hz. İsa, Cemşid, anâsır-ı erba'adan ateş, gül-bülbül hikâyesi" gibi bazı telmih unsurlarından yararlanılarak, anlatım çağrışım zenginlikleriyle etkileyici hâle getirilir. Yine Sebk-i Hindî şiirinde çok karşılaşılan edebî sanatlarla, özellikle tezada, mübalağaya ve telmih, teşbih, tenasüp, istifham sanatlarına da sıklıkla başvurulmuştur.

SONUÇ

Divan şiirinin Sebki Hindî etkisinde olduğu dönemin şairi olarak Kâtipzâde Sâkib kendinden önceki şairlerden etkilenmiş, çağdaşı veya yakın dönem şairlerinden bazılarının şiirlerine nazireler yazmıştır. Şairin gazellerinde kelime rediflere daha çok yer verdiği göz önünde bulundurulunca, "la'l" kelime redifini kullandığı gazelinde gazelde anlam bütünlüğü ve ahengi daha iyi hâle getirme imkânından yararlandığı söylenebilir. Sâkib'in gazeli ile "la'l"den bir benzetme ve hayal unsuru olarak yararlandığı beyitlerde kendinden önceki şairlerle kıyaslandığında bazı farklılıklar olduğu görülür. Bu farklılıklar kullandığı dilin ağırlığı, edebî sanatlardan tezat ve mübalağanın öne çıkması, uzun Farsça tamlamalar, hayallerinde ve benzetmelerinde görülen soyutluktur. Söz konusu farklar şairin Sebki Hindî etkisiyle şiir yazdığını kanıtlayan özellikler olarak belirginleşir. Gazelin beyit sayısının azlığı "la'l"e dair sınırlı sayıda özelliği öne çıkarsa da diğer beyitlerde "la'l"in zengin bir benzetme ve hayal dünyası içinde "âb-ı hayât, İsa-nefes, Cemşid, anâsır-ı erba'adan ateş, gül-bülbül" hikâyesi gibi geleneksel telmihlerden ve çeşitli deyimlerden yararlanılarak beyitlerin çağrışım zenginliği ve anlam derinliği kazanması sağlanmıştır. Şair daha önce yazılmış, bir nazire grubu oluşturan "la'l" redifli gazellerle kıyaslandığında, kendi yaşadığı dönemin şiir anlayışının, Sebki Hindî'nin etkisiyle şiirlerini nasıl ortaya koyduğunu kullandığı dil ve üslupla göstermiştir.

Sonuç olarak; Kâtipzâde Sâkib "la'l" redifli gazeliyle diğer gazellerinde yer verdiği la'l beyitleri aracılığıyla divan şiirinin benzetme ve hayal dünyası içinde önemli bir yer tutan, yaygın olarak dudak mazmunu kabul edilen "la'l"in ilgi görmesine ve redifin devamlılık kazanmasına katkıda bulunmuştur. Şairlerin "la'l"e yönelen dikkatleri nazire geleneği içinde bu kelime redifin farklı nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerde, gazel ya da kasidelerde kullanılmasına neden olmuştur. Daha önce incelenmemiş "la'l" redifli gazelin ele alındığı bu çalışma, bir mazmunun kelime redif olarak seçildiği farklı şair ve yüzyıllara ait örneklerin değerlendirilmesiyle divan şiirinin mazmunlarının tarihi süreçte geçirdiği değişimlerin ve nazire geleneğinin nasıl devam ettirildiğinin öğrenilmesine yardım edebileceğini göstermektedir. Benzer başka örneklerin ayrıntılı olarak incelenmesi, "la'l"in öne çıkan vasıflarının ve mazmun olarak sürekliliğinin seyir çizgisinin belirlenmesini sağlayarak divan şiiri araştırmalarına yeni bakış açıları getirilebilecektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yayın / Araştırma Etiği ve Yasal / Özel İzin Belgesi

Bu çalışma "anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri vb. kullanılarak katılımcılardan veri toplanan nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen" bir araştırma olmadığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü. (2022). Şiirin "lal" rengi: Bedahşan. *International Journal of Language Academy*, 10(3), 127-149.
- Aksoyly, D. Ç. ve Kaçar, M. (2025). Güneşin değerli taşlara etkisiyle ilgili inanışların himaye ilişkileri bağlamında şiirde estetik bir unsur olarak kullanılması üzerine. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 6(1), 37-47.
- Aydın, F. (2022). Divan şiirinin kıvıll mücevherleri yakut ve la'l. S. Sönmez (Ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimler alanında yeni trendler II* (s. 153-173). Duvar Yayınları.
- Ayverdi, İ. (t.y.). *Kubbealtı Lugatı*. <http://www.lugatim.com> (Erişim Tarihi:12.02.2026).
- Batıslam, H. D. (2025a). Piriştineli Mesîhî'nin la'l redifli gazeli. *I. Uluslararası Balkan Türklerinin Dili, Edebiyatı ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (s. 74-85). Çağ Üniversitesi.
- Batıslam, H. D. (2025b). Tacizâde Ca'fer Çelebi'nin la'l gazeli. İ. Taş (Ed.), *Prof. Dr. Mustafa Özkan'a armağan* (C. 1, s. 381-403). Babıali Kültür Yayıncılık.
- Bozaslan, S. U. (2019). Divan şiirinde estetik bir unsur olarak değerli taşlar. M. Aça (Ed.), *Uluslararası toplum ve kültür araştırmaları sempozyumu tam metin bildiriler kitabı* (s. 370-394). Toplum ve Kültür Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Çetin, K. (2022). Ahmed Paşa ve Ahmed-i Rıdvân'ın la'l redifli kasidelerinin mukayesesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 582-602. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1073996>
- Dağlar, A. (2018). Şehit kanı aşk taşı: La'l. *Türk Dili*, 68(797), 30-35.
- Demir, R. ve Kılıç, M. (2003). Cevâhîrnâmeler ve Osmanlı döneminde yazılmış iki cevâhîrnâme. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 14, 1-64.
- Erdoğan, M. (2013). *Güzellik unsurlarıyla divan şiirinde sevgili*. Kitabevi Yayınları.
- Erünsal, İ. E. (2018). *Tacizâde Ca'fer Çelebi divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf>
- Keskin Aslan, R. (2021). Celîlî Divanı'nda değerli taşlar. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Yûnus Emre'den Mehmed Âkîf'e Şiir Özel Sayısı, 311-330.
- Kırbyık, M. (1999). Kâtib-zâde Sâkîb Mustafa: Hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve Divanı'nın tenkidli metni [Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kırbyık, M. (2000). Kâtib-zâde Sâkîb Mustafa'nın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 153-187.
- Kırbyık, M. (2007). Bazı XVI. yüzyıl divanlarında kıymetli taşlar. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 18, 61-75.
- Kırbyık, M. (2017). *Kâtibzâde Sâkîb divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275466/h/katibzade-sakib.pdf>

- Kırbyık, M. (2020). Sâkîb, Kâtibzâde Mustafa. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sakib-katibzade-mustafa>
- Kurnaz, C. (1987). *Hayâlî Bey divanı tahlili*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2005). *Klâsik dönem metinlerinde değerli taşlar ve Risâle-i Cevâhîr-nâme*. Öncü Kitap.
- Kutlu, M. (1986). La'l. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (C. 6, s. 62-63). Dergâh Yayınları.
- Küçük, S. (Haz.). (1994). *Bâkî divanı (tenkitli basım)*. AKDITYK Yayınları.
- Mehmed Salâhî. (2019). *Kâmûs-ı Osmânî* (A. Birinci, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mengi, M. (Haz.). (2014). *Mesihî divanı*. AKM Yayınları.
- Murad, S. (2024). Cumhuriyet'in ilk yüzyılında cevher-nâme neşirleri ve yayınları üzerine. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 64(1), 53-95.
- Mustafâ b. Seydi. (2019). *Cevher-nâme-i Sultân Murâdî: İnceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım* (S. Murad, Haz.). DBY Yayınları.
- Oğuztürk, O. (2016). Hüseyin Celâl Bey Hüsn-i Yûsuf: Tahlil-transkripsiyonlu metin-dizin-tıpkıbasım [Yüksek lisans tezi]. Bingöl Üniversitesi.
- Onay, A. T. (1992). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı* (C. Kurnaz, Haz.). TDV Yayınları.
- Özgeriş, M. M. (2016). Değerli taşlar yönünden Ahmet Paşa divanı. *Türkiyat Mecmuası*, 26(2), 307-324.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Pala, İ. (2003). La'l. Diyanet İslâm Ansiklopedisi (C. 27, s. 69-70). TDV Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (1990). *Nev'î divânı'nın tahlili*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Semih, Y. (2019). Muhibbî Divanı'nda değerli taşlar. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 22, 689-712.
- Şafak, Y. (1997). Sürûrî'nin Bahrü'l-Maârif'i ve bu eserdeki teşbih ve mecaz unsurları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 217-235.
- Şahin, İ. (1977). Kenzü'l-Vekâyi' Mustafa Sâkîb ve eseri. *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7(8), 95-118.
- Şemseddin Samî. (2010). *Kamus-ı Türkî* (P. Yavuzarslan, Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın şiir dünyası* (2. bs.). Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkçe sözlük* (10. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Kâtibzâde Sâkîb was a seventeenth-century *Divan* poet. Given the period in which he lived, the influence of *Sebk-i Hindî* is clearly observable in his poetry. Like his father, he served in scribal posts and developed his skills in calligraphy. He composed *nazires* (poetic imitations) to the works of poets from earlier periods as well as his contemporaries, particularly Nâîlî and prominent *Sebk-i Hindî* poets such as Nâîlî, Fehîm, and Neşâtî. In his ghazals, themes of love and *hikemî* (didactic–aphoristic) expression come to the fore. Attaching importance to the *redif*, he preferred word *redifs* in most of his ghazals.

Within the rich world of imagery and metaphor in *Divan* poetry, nearly every type of entity and object finds a place. Elements of daily life—clothing, objects, customs, and traditions—are incorporated into poetic language through literary devices, either in their literal or figurative senses. Poets sought to enrich their expression by drawing upon almost every conceivable element. Among these elements are precious stones such as turquoise, *la'l*, coral, and ruby, which are commonly discussed in works known as *Cevâhîrnâme*. One of the stones frequently featured in poetry is *la'l*, which is most often used to signify the beloved's lips. Although less common, *la'l* also appears as a *redif* in certain *qasidas* and ghazals.

This article examines the ghazal in which Kâtibzâde Mustafa Sâkîb selected *la'l*—one of the widely used metaphorical elements of *Divan* poetry—as a *redif*, and it evaluates the poem's relationship with previously composed ghazals that share the same *redif*. Drawing on examples from the poem's couplets, the study identifies how, and through which metaphors and images, the poet employs *la'l*. By means of a text-centered analysis, the article determines the characteristics of the use of the well-known image *la'l* in the poetry of a *Divan* poet writing during a period marked by *Sebk-i Hindî* influence.

Precious stones such as ruby, agate, emerald, coral, and *la'l* occupy an important place in the metaphorical and imaginative universe of *Divan* poetry because of their various qualities. Noted for their colors, brilliance, and purported effects on human health, some of these stones are treated not only within the semantic unity of individual couplets but also employed as *redifs*. While their use within couplets became widespread particularly from the sixteenth century onward, *la'l* appears as a *redif* not only in the poem examined here by Kâtibzâde Sâkîb but also in the ghazals of three poets and in two *qasidas*. Mesîhî, Tâcîzâde Ca'fer Çelebi, and Bâkî each composed a ghazal with the *redif la'l*, while Ahmed Paşa and Ahmed-i Rıdvân wrote *qasidas* with the same *redif* for Sultan Mehmed II and Sultan Bayezid II, respectively. Certain similarities can be observed among these poems that employ the same *redif* word. However, in constructing his poem, Kâtibzâde Sâkîb treats *la'l* through different metaphors and images beyond the commonly observed associations in other examples. In particular, in the first three couplets, the color affinity, value, and intoxicating qualities linking “lip–*la'l*–wine” are foregrounded with a *rindâne* (bohemian) tone. In the final two couplets, the focus shifts to *la'l* as a precious stone, where new metaphors are developed; the poet also draws on *la'l* while praising his own poetic skill.

In the ghazal, in keeping with the poetic characteristics of the period in which the poet lived, long and complex Persian compound phrases consisting of more than two elements—reflecting the influence of *Sebk-i Hindî*—are frequently employed. Turkish words are used sparingly in the couplets, while Arabic and Persian vocabulary predominates. The language of the ghazal is dense and ornate. The metaphors in the poem are constructed primarily around the color and value of *la'l*.

As a poet of a period shaped by the influence of *Sebk-i Hindî*, Kâtibzâde Sâkîb was influenced by poets who preceded him and composed *nazires* to the works of some of his contemporaries or near contemporaries. Considering that he frequently employed word *redifs* in his ghazals, it can be argued that in his ghazal with the *la'l redif* he made effective use of the opportunity to enhance semantic unity and harmony. A comparison of Sâkîb's ghazal, and of the couplets in which he uses *la'l* as a metaphorical and imaginative element, with those of earlier poets reveals certain differences. These differences include the density of the language, the prominence of literary devices such as antithesis and hyperbole, the extensive use of long Persian compounds, and the abstract nature of his imagery and metaphors. Such features stand out as clear indicators that the poet composed his poetry under the influence of *Sebk-i Hindî*. Although the limited number of couplets in the ghazal foregrounds only a restricted set of characteristics related to *la'l*, the other couplets demonstrate that *la'l* is treated within a rich world of metaphor and imagination, drawing upon traditional allusions and various idiomatic expressions, thereby exhibiting a wealth of associations and semantic depth.

In conclusion, through his ghazal with the *redif la'l* and the couplets in his other ghazals where *la'l* appears, Kâtibzâde Sâkîb contributed to sustaining the popularity and continuity of *la'l*, a metaphorical element that occupies an important place in the imaginative universe of *Divan* poetry and is commonly accepted as a symbol of the lips. Within the *nazire* tradition, this word *redif* was employed in poems written in different poetic forms, such as ghazals and qasidas. By examining and evaluating poetic examples from different poets and centuries in which the same image is selected as a *redif*, it becomes possible to trace the transformations undergone by *Divan* poetry's *mazmuns* over time and to understand how the *nazire* tradition was maintained. A detailed analysis of such examples will help determine the trajectory of the prominent characteristics of *la'l* and its continuity as a *mazmun*, thereby guiding future research in *Divan* poetry and fostering the development of new perspectives.